

Zápisky z terénu

Objekt výzkumu: celá školní třída a diagnostikovaní nadaní žáci, 1. – 7. třída

Zdroj dat: pozorování výuky - analyzováno 56 vyučovacích hodin, výkonnostně smíšené třídy.

Účel pozorování pro učitelky: Pozorování nadaných dětí při školní výuce.

1

Ani Pepa nevidí tu chybu? aneb Zvýšené očekávání učitele na výkon nadaných žáků

Žáci v hodině výchovy ke zdraví (5.tř.) mají za úkol pracovat ve skupině, téma je lidské smysly. Všichni dostávají jedno společné zadání. U: „*doufám, že to tady za všechny jako obvykle neodeře Kamil (jméno NŽ)...*“

V hodině matematiky (5.tř.) mají žáci za úkol násobit, jedná se asi to 30 početních úloh v jednom cvičení. Žákyně (NŽ) pracuje pomalu, nebo se po celou dobu úkolu dívá do okna. U: „*Jaktože jsi mezi posledními, jsi přece z nadaných!*“

Učitel v hodině dějepisu v průběhu výkladu o morových nemocech v českých zemích (7.tř.) U: „*Těžká otázka, co způsobilo smrt při epidemiích... zkusí zapřemýšlet i naši nadaní*“

Učitelka zadává instrukce k výpočtům příkladů v matematice (3.tř.). Jako poslední dodává: „*A snažte se všichni tak hezky počítat jako K (nž), ať ji doženete*“. Po uplynulém čase NŽ neodevzdává úkol, předbíhají jej ostatní děti. Učitelka k nž mluví slyšitelně pro celou třídu: „*Prosím tě, nebud' z toho smutná, nic se neděje, dnes se ti to prostě nepovedlo. Příště budeš zas ze všech první a zas ti dám ty příklady, už tam toho klokana mám nachystaného*“.

Učitelka v průběhu vysvětlování matematické operace (4.tř) : „*Děti, kdo tam vidí tu chybu? Ani Pepa (nž) nevidí tu chybu?*“

Učitelka v průběhu opakování učiva matematiky z minulé hodiny: „*Je to na Vás těžké? Vždyť jsme to přece několikrát opakovali. Už má u stolku dávno být X, X, X, X (učitelka jmenuje všechny NŽ třídy).*“

Učitelka s žáky soutěží, kdo nejdřív vyplní křížovku, děti soutěží o jedničku do žákovské knížky: „*No Tomáši (jméno NŽ), čekala jsem, že budeš první jako vždy, co Ti dnes nešlo?*“ Žák neodpovídá.

Žáci (5.tř.) mají v hodině matematiky za úkol narysovat rovnoramenný trojúhelník a čtverec. Žáci pracují na rychlost. Nž jsou pasivní. Úkoly plní jiní žáci. U: „*No vidíš, že to jde, že umíš být lepší než Lenka (jméno NŽ)*“

Žáci se v hodně českého jazyka (8.tř.) dělí na 4 skupiny, podle zasedacího pořádku. Poté rozdává každé skupině odlišné zadání, kde jde učitelce o to, aby žáci ve skupině vymysleli několik vět s danou stavbou věty (opakování druhů vedlejších vět). U: „*Poslední skupina pracuje na větách č. 12 – 18. Některé věty možná budou složitější, ale jste ve skupině, proto se můžete poradit se navzájem, hlavně skupina 4 tam má nadaného.*“

Nacházíme se v 6. třídě v hodině matematiky, kde jsou 3 NŽ. Aktuálně se probírají desetinná čísla. Paní učitelka napíše na tabuli příklad a hned na to řekne poznámku: „*Říkám to radši s předstihem, nadaní nevykřikují a nechají přemýšlet i ostatní.*“

Tykvácci nám zlobí aneb Zvýšené očekávání učitele kupodivu neplatí na chování nadaných žáků

O přestávce se žák - chlapec (nž) dostává do konfliktu se spolužačkou. Ta si následně stěžuje učitelce na jeho jednání. Naštvaná paní učitelka žáku jeho chování vytyká a dodává: „Z Íkváčka se stává Tykváček. A to ještě nebylo Halloweena, to se Ti může navíc stát, že z Tykváčka bude dutá hlava.“

V hudební výchově (4. tř.) děti hrají na Orffovy nástroje. Nejdříve opakují jejich rozdělení na bicí a melodické, poté říkají jejich jména. Učitelka si žáky vyvolává. „Pořád se hlásí jen ti jedni, ostatní jsou tady jen asi do počtu nebo co?“ Samozřejmě zase ta řada vzadu, už jsme se vykecali? Co? Mluvím s váma **Eriňáci**. Jen se ukažte před návštěvou, že patříte do školky, mezi malé děti...“

Blokaři a my ostatní aneb Přímé nálepkování

U: „Blokaři píší jen první odstavec a pak dělají cvičení na str... My ostatní si píšeme celý zápis“ Ž: „Proč zase my celé psát a oni né.“

U: „Prosím tě, zapiš si to do sešitu taky, já vím, že jsi z toho projektu, ale zápis si s námi můžeš dělat společně“.

U: „Pokud to budete mít hotové dříve, tak si můžete dělat ten domácí úkol nebo, co se týká Íkváčku, dokončovat si pracovní sešit.“ Ž: „A můžeme to i my, když to stihneme, dělat si úkol?“ U: „Ano, ale zkontroluj si to.“

U: „Blokaři zůstávají na koberci. Vyberte si 20 lístečků s podstatnými jmény, vymysli k nim co nejvíc podstatných jmen. Potom z toho vytvořte příběh. Ostatní dělají totéž, ale bez příběhu.“

Popis pedagogické situace: V hodině anglického jazyka (5. tř) učitelka opakuje tázací zájmena (what, who, where, ...). Tvoří zápis do na tabuli, žáci jej opisují do sešitu. Na tabuli píše i úkol na tvorbu otázek. Dětem tento úkol detailně vysvětluje. Učitelka ve třídě kontroluje, jak žáci pracují. Narazí na žáka, který nepracuje a neví, co má dělat. U: „Řekněte prosím Petrovi (jméno žáka) někdo z vás z Erinu, co má jako dělat. Nebudu to už vysvětlovat po sté“.

Učitelka se na konci výuky loučí s žáky: „Další hodina je český jazyk, blokaři nezapomenou jít na bloky, dyslektici jdou do dyslektický učebny a ostatní tady čekáte na mě.“

Učitelka ukončuje výuku instrukcemi do další hodiny: „Příští hodinu Eriňáci půjdou doprava na další výuku, standartní půjdou do patra.“

Nadaným se tu maximálně věnujeme aneb Nic se nemá při náslechu přehánět

Popis pedagogické situace: Učitel v hodině matematiky opakuje zlomky (7. tř). K tabuli si vyvolává NŽ. Na stejných úkolech ve shodném tempu pracují i ostatní. Takto třída pracuje téměř 20 minut. Učitel se věnuje převážně žáku u tabule, ostatní žáky v lavici okřikne, pokud nepracují. Pan učitel v průběhu činnosti zdůrazňuje, že chápe, že to někteří již vidí i bez počítání, i když pro ostatní musíme nechat trochu času, aby si to prošli... Ale na detailním postupu počtů trvá.

Nakonec se obrací ke mně jako k hospitujícímu učiteli se slovy: „Nadaným žákům se prostě u nás ve škole maximálně věnujeme.“ Na otázku, zda se takto dětem věnují ve většině vyučovacích hodin odpovídá, že ano a odkazuje se na obrovské úspěchy nadaných žáků v soutěžích a organizaci kroužků pro nadané ve spolupráci s Menzou.

Popis pedagogické situace: Učitelka v hodině anglického jazyka (6.ř) opakuje tvoření otázek. Pracují bez učebnice. Z vět oznamovacích žáci tvoří otázky. Učitelka se obrací ve většině případů výhradně na jednu dívku (nž). Ostatní žáci jsou spíše pasivní.

Už jak to tady řekl Vojta aneb Učím výhradně nadaného žáka

Popis pedagogické situace: Je hodina fyziky (8.ř.). Učitelka celou výuku přednáší výklad o tématu využití energie slunečního záření. V hodině jsou přítomni 3 nadaní žáci. Učitelka v průběhu výkladu se obrací výhradně a jen na jednoho nadaného žáka. Nadaný žák odpovídá na otázky, učitelka po něm nevyžaduje, aby se hlásil. Nadaný chlapec neustále bez jakéhokoliv svolení vstupuje do výkladu učitelky a hovoří o dalších zajímavostech ve vztahu k tématu. Když učitelka neví nějakou doplňující informaci, nadaný chlapec se 2 krát za hodinu zvedá a spěchá k počítači na učitelčině stole, aby informaci ihned vyhledal. U: „*Už jak to tady řekl Vojta a jak jste slyšeli na přednášce*“ ...; „*Vojto, vysvětli jim to, od tebe to lépe pochopí*“; ... Z ostatních dětí se nikdo ani jednou nepřihlásil a ani nebyl tázán. Na konci hodiny děti dostávají za úkol sledovat tepelné změny při tání ledu. Nadaná dívka, která se doposud neprojevovala, dostává za úkol každou půlhodinu zapisovat do tabulky teplotu. Nadaný chlapec dostává za úkol vše kontrolovat a příští hodinu podat o tomto jevu zprávu.

Neúčelné úkoly aneb Nějak tě zaměstnám, abys už nezlobil

Popis pedagogické situace: Žáci mají matematiku (8.ř.), kde opakují učivo o mnohočlenech. Učitel má výklad u tabule. Nadaná dívka je po dobu výkladu neposedná a pořád se otáčí za sebe. Po chvíli to nevydrží a obrací se ke zbytku třídy s tím, že nechápe, jak je možné, že pořád ještě neznají znaky proměnných. Učitel žákyni napomíná, aby nevykřikovala. Dívka se však pořád vrtí a vyrušuje výklad tím, že si něco povídá se spolužačkou v lavici. Učitel po chvíli dívku vyvolává k tabuli: Pojd', budeš dělat písaře, pojd' k tabuli“. Žákyně poté píše na tabuli to, co jí učitel zadá v průběhu jeho výkladu. Tato aktivita probíhá 10 minut, poté jsou žáci vyzváni k samostatné práci na cvičeních.

Popis pedagogické situace: Jedná se o hodinu fyziky (8.ř.), kde žáci opakují fyzikální veličiny a následně individuálně pracují na aplikaci vzorců (výpočet délky dráhy, objemu z hmotnosti a hustoty tělesa, aj.) na konkrétních příkladech. Nadaná dívka uprostřed hodiny začne vykřikovat, že už má hotovou práci. Učitel na toto reaguje a chystá jí další práci. Dostává speciální pracovní list, kde jsou matematické obrazce, ke kterým má dopisovat vzorce výpočtů obsahu, obvodu apod. Nadaná dívka úkol odmítá vypracovat s argumentem, že ji to nebaví. Po chvíli učitel přichází s náhradním úkolem, který je přímo v učebnici, kterou žáci vlastní. Následně zjišťuje, že ji dívka nemá. U: „Půjčíš si knihu spolužáků, a za to mi dáš žakovku, kde ti napíšu, že nenosíš učebnice, které máš.“ Dívka poté začíná pracovat na zadaných úkolech, při tom si cosi mluví sama pro sebe. Poznámku do žakovské knížky nedostala. Ostatní žáci se náhradního úkolu nedomáhají.

Nadaný žák v roli pomocného učitele aneb I přesto se nudím

Popis pedagogické situace: V rámci celé hodiny českého jazyka zadávala paní učitelka cvičení z učebnice na pravopis. Žákům k vypracování cvičení nechala dostatečný prostor. Následně si cvičení kontrolovali a paní učitelka vyžadovala po žácích odůvodnění daného pravopisného jevu. Když žáci danému neporozuměli, spíše nebyli schopni výsledky cvičení paní učitelce zdůvodnit, učitelka pro tyto účely vyvolávala výhradně jednoho žáka (NŽ), aby to ostatním vysvětlil, zjednodušil, aby jim pomohl si to lépe zapamatovat. Žák k této roli asistenta navenek nic nenamítal.

Popis pedagogické situace: V hodině anglického jazyka žáci (7.tř.) opakují slovní zásobu související s částmi domu a jeho vybavením. Učitelka vyvolává žáka (nž), který měl za úkol si dopředu připravit procvičování s ostatními žáky. Přebírá roli učitelky, ukazuje obrázky a ostatní vyvolává a opravuje je (i výslovnost, i když on sám ji neměl vhodnou). Jeho prezentace trvá asi 10 minut. Dále, učitelka zadává úkoly ostatním dětem, s vybraným žákem se u učitelského stolu domlouvá na dalším úkolu, který bude mít za 14 dní. Následně pracují všichni nediferencovaně. Při otázce třem náhodně vybraným dětem, zda také mají takové prezentace, odpovídají, že ne.

Popis pedagogické situace: Žáci v této hodině mají procvičovat látku synonyma, antonyma, homonyma. Učitel vyzve nadaného žáka, aby šel k tabuli a zapisoval, slova do třech sloupců. Ostatních se ptá zda, jde o synonymum, homonymu nebo antonymum. Nadaný žák slouží jen jako zapisovatel. Poté mají žáci za úkol se rozdělit do dvojic, nadaný rozdává zadání další práce. Nadaný je zde opět jako pomocná ruka učitelky. Obchází žáky ve třídě a kontroluje, dohlíží na práci ostatních. U: „Nyní můj šikovný pomocník rozdává papír, kde jsou synonyma, antonyma a homonyma, a na vás je, abyste se rozdělili do dvojic a rozčlenili ta slova na papíru do sloupců, každá dvojice dostává jiná slova. Takže od souseda nic neopíšete, jediný kdo vám může poradit, je Ondřej anebo já.“

Popis pedagogické situace: V hodině českého jazyka (7.tř) mají žáci za úkol procvičovat synonyma, antonyma, homonyma. Učitel vyzve žáka (NŽ), aby šel k tabuli a zapisoval, která řeknou spolužáci, slova do třech sloupců. Ostatních se učitel ptá zda, jde o synonymum, homonymu nebo antonymum. Nadaný žák slouží jen jako zapisovatel. Poté mají žáci za úkol se rozdělit do dvojic, stejný žák (NŽ) rozdává zadání další práce. U: „Nyní můj šikovný pomocník rozdává papír, kde jsou synonyma, antonyma a homonyma, a na vás je, abyste se rozdělili do dvojic a rozčlenili ta slova na papíru do sloupců, každá dvojice dostává jiná slova. Takže od souseda nic neopíšete, jediný, kdo vám může poradit, je x (jméno nž) anebo já.“ Nadaný žák tedy na tomto úkolu nepracuje, ale dohlíží na ostatní a radí jim. Ostatní děti přistupují k vybranému žákovi s důvěrou, hlásí se a chtějí radu právě od něj. Po společné kontrole vybraný žák opět papíry sesbírává.

Musíme si pomáhat aneb chodím po třídě sem a tam

Popis pedagogické situace: V matematice v první třídě se opakuje sčítání. Učitelka má početní příklady na interaktivní tabuli, žáci je mají navíc ve svém pracovním sešitu. U: „*Kdo chce počítat se mnou, počítá se mnou. Kdo chce dělat sám, dělá sám. A pokud je někdo hotov, pomáhá.*“ Nadaný chlapec je velmi rychle s úkoly hotov a chodí po třídě. Děti neoslovuje. Učitelka si všímá, že nikoho na pomoc nenachází, proto vybírá konkrétního žáka, ke kterému chlapce vyšle. Během dalších minut chodí po třídě asi polovina dětí, které hledají někoho, komu pomoci. Učitelka proto dodává, aby nejen pomáhali, ale že jsou také zodpovědní za to, aby to bylo bez chyby.

Na otázku, zda nějak jinak pracuje s nadanými žáky, učitelka odpovídá: „*Musíte si uvědomit, že je listopad v první třídě, tady se ještě nedá nic diferencovat. To je ještě na děti brzo. Spíš si jen tak pomáháme, kdo je dřív hotový.*“

Popis pedagogické situace: V českém jazyce ve 2. třídě děti opakují, co je věta jednoduchá a co souvětí. Nejdříve si vše shrnou s učitelkou a dostávají pracovní list. Ten obsahuje různé typy vět a děti mají rozhodnout, která je v. jednoduchá a která souvětí. Dva ze tří nadaných žáků mají úkol velmi rychle. Učitelka je vyzve k pomáhání. Obě děti chodí po třídě a ptají se, kdo chce pomoci. Spolužáci odmítají. Netrvá však dlouho a je najednou hotova většina třídy. Následuje kontrola.

Následně zjišťujeme, že děti mají u sebe kartičky se čtyřmi barvami, které ukazují učitelce. Ve třídě visí na nástěnce instrukce k práci na úkolech, oddělené podle barev. Instrukce znějí: Nerušit, pracuji.; Mám hotovo, můžu jít pomáhat.; Nevím si rady, pomoz kamaráde.; Nevím si rady, pomozte paní učitelko.

Po výuce učitelka ochotně vysvětluje funkčnost kartiček. Na dotaz, zda to opravdu funguje i na děti nadané tvrdí, že jsou rozdíly mezi dětmi šikovnými a nadanými. Ti šikovní, když jsou dříve hotoví, tak pomáhají. Nadaní, kteří jsou diagnostikovaní, taky většinou pomáhají. Ale když vidí, že je to na ně mále, tak v některých předmětech dělají úkoly jiné. Uzavírá větou: „*Pomáháme si spíš v matematice, ale třeba ve čtení, tak jsou ti nadaní o dost dál, tak dostávají jiné úkoly. Záleží na předmětu.*“

Vstup jen pro nadané aneb Úvod do elitářství

U: „Kdo mi půjde pomoci se zapalováním? ... Tak třeba Hynku, ty jsi šikovný.“ Ž: „Zase a furt jen Hynek.“

Popis pedagogické situace: Učitel žákům v hodině vypráví, že na škole byla beseda pro žáky s jakýmsi odborníkem, kde byl omezen počet míst k sezení. Tématem přednášky bylo využití moderních technologií ve fyzice. V průběhu diskuse začnou někteří žáci bez vyvolání učitelem křičet, a stěžovat si, že přednášku nebyli vpuštěni.. U: „A tebe by to tak zajímalo, jako naše nadané? Podle tvého chování v hodinách jsem měl pocit, že tě takové věci absolutně nezajímají..., tak jsem dal možnost nadaným žákům, které to zajímá a taky těm, kteří se chovají slušně.“

Popis pedagogické situace: Jsme v hodině chemie (8.tř.). Učitelka ihned v úvodu chválí žáka, který se účastnil korespondenční soutěže z chemie s jeho následnou osobní účastí. Učitelka vyzdvihuje jeho snahu v předcházejícím období a popisuje jeho údajnou únavu a nadaný žák souhlasně pokyvuje hlavou. Je mu učitelkou nabídnuto, aby pracoval sám v zadní části třídy, kde jsou sedací vaky. Nadaný žák však nepracuje na žádném úkolu a hraje na tabletu nějaké hry. Učitelka s ostatními žáky opakuje učivo o kyselinách a hydroxidech, zejména procvičují vzorce. Děti vyjadřují nesouhlas s rozhodnutím učitele. U.: „Nemusíte si na nic stěžovat, protože reprezentoval školu v soutěži...Kdybyste byli taky tak pracovití a reprezentovali školu, tak na těch sedačkách můžete sedět taky.“ Žáci: „To není fér, on to má na školním tabletu.“ Děti po ukončení výuky si vzájemně stěžují, že školní tablet se nesmí používat na hry, ale jen na práci.

Popis pedagogické situace: Učitelka v hodině chemie opakuje látku z předešlých hodin. Diskuse s žáky střídá výklad učitele o sloučeninách vodíku a dusíku. Obrací se k nadanému žákovi: „Vojtěchu ty čteš nebo nečteš pod tou lavicí?“ ND.: „Já si čtu v chemii dopředu.“ U.: „No dobrá, tobě to budeme i věřit.“ Učitelka žáka nechává si číst a pokračuje ve výkladu. Nikdo z ostatních žáků toto privilegium nemá.

Popis pedagogické situace: Učitelka začíná hodinu fyziky poděkováním nadanému žákovi za tvorbu článku, který je vyvěšen na webu školy. Z dalšího pozorování vyplývá, že tento žák píše články na web pravidelně. „Děkuji Ti opravdu velmi moc za ten článek o využití tepelné energie. Má to už opravdu profesionální úroveň. Prosím tedy zase o další článek z té páteční besedy, co budete mít.“

Nebudu se ušklebovat aneb Nominace dětí do pracovních skupin a nevole spolužáků

Popis pedagogické situace: Žáci mají český jazyk a úvodem hodiny se dělí do skupin. Skupiny poté mají mít za úkol sestavení příběhu „o semínku“ (tematické navázání na minulou hodinu). Učitelka vybírá všech 6 diagnostikovaných nadaných třídy žáků, kteří si stoupají před tabuli. Žáky oslovuje křestním jménem. U: „*Vyberte si ve třídě někoho, s kým budete dělat na úkolu*“.

Žáci (NŽ) si postupně vybírají oblíbené spolužáky. Každá skupina se nyní skládá ze 3 žáků. Ve třídě zůstávají sedět 3 žáci, které si nikdo do šesti skupin nevybral. U: „*Kdo zbyl sedět, vybere si, jakou skupinu chce a k té se přiřadí, každý jinou skupinu*“. Vedoucí skupiny (NŽ) dávají neverbálně najevo, že jim tento spolužák nevyhovuje. U: „*Nebudu se nijak ušklebovat, najděte si ve třídě jakékoliv pracovní místo a můžete začít*“.

Popis pedagogické situace: Žáci v matematice soutěží v počtech, jsou nastoupeni do dvou řad podle pohlaví. Paní učitelka zadá příklady, při každém správném vypočítání žáci se zařazují na konec řady. Nakonec při posledním příkladu paní učitelka dětem zadá, že si musí vybrat zástupce, který by vypočítal poslední příklad za dvojnásobný počet bodů. Děvčata si vyberou okamžitě spolužačku (NŽ), nicméně chlapci mají s výběrem problém. Diagnostikovaný nadaný chlapec chce být vybrán, nicméně ho ostatní nechtějí a vybírají jiného spolužáka. Paní učitelka chlapci vysvětluje situaci: „*Šimonku, pokud ho vybere většina z tvé řady, tak to musíš respektovat, to znamená, že to přijmeš to rozhodnutí a nemůžeš se rvát sám dopředu, když ostatní nechtějí, abys tam byl, i když všichni ví, že jsi nadaný. To už jsme se o tom bavili, že jo?*“

Popis pedagogické situace: Cílem hodiny je upevnění čtení. Mezi jednotlivými žáky jsou velké rozdíly, někteří čtou, jiní prozatím jen slabikují. Děti na konci výuky mají za úkol vyplnit křížovku. Učitelka volá k tabuli všechny diagnostikované nadané děti. Děti oslovením nikterak nenálepkuje. Dává instrukci dětem u tabule.

U: „*Ty si vezmi 2 děti, ta 3 děti, ... kohokoliv, vyplňte křížovku*.“

Nadané děti si pečlivě ve třídě vybírají kamarády. Ve třídě jsou děti, které „nikdo nechce“, a tak se učitelka rovnoměrně rozděluje do skupin, aby byly po 2 – 3 žácích. Ve skupinách jasně vedou nadané děti, které řídí celou aktivitu. Následuje prezentace křížovek. Prezentují pouze nadaní. Popisovaná pedagogická situace trvá max. 10 minut. Není zřejmé, za jakým účelem vyvolává učitelka pouze nadané děti. Úkoly v křížovkách jsou v daném časovém rozpětí dopředu určeny ke zvládnutí pouze bystřejším žákům. Ostatní děti v čase aktivity nejsou zapojeny.

Popis pedagogické situace: Tématem hodiny matematiky v 7. třídě je porovnávání zlomků. Hodina začíná skupinovou prací. Učitelka určuje pět dětí, které jsou tzv. kapitány skupiny. Následně mi diskrétně osvětluje, že 2 z nich jsou diagnostikovaní nadaní, zbylí dva byli dříve diagnostikovaní jako nadaní a jedna dívka není diagnostikovaná, avšak vykazuje znaky nadání. Kapitáni mají za úkol si vybírat spolužáky ze třídy do svých týmů. Učitelka během nominace upozorňuje: U: Pečlivě vybírejte, koho budete mít ve skupině. V těchto stejných skupinách budete pracovat i na soustředění. (Pozn. Celá třída plánuje jet na dvoudenní matematické soustředění). Úkolem ve skupině je seskládat zlomky v různých tvarech od nejmenšího po největší. Práce ve skupině trvá okolo 7 minut, je v ní však aktivní výhradně její kapitán.

Po výuce učitelka vysvětluje, že se jí velmi osvědčuje skupinová práce, ve které je jeden nadaný/šikovný žák. Takové seskupení využívá podle svých slov velmi často. Na otázku, zda tvorba skupin se vždy provádí pomocí nominování nadaných kapitánů odpovídá, že ano. Ve třídě podle jejich slov všichni ví, kteří jsou nadaní žáci a není proto třeba to skrývat.

Popis pedagogické situace: V hodině matematiky v 5. třídě vyučující dělí 24 žáků třídy do tří skupin po 9, 9 a 6. Cílem je odpovídat na otázky, vyhrává skupina, která bude mít co nejvíce správných odpovědí. NŽ se ocitá ve skupině, kde je 6 dětí. Jedno z dětí ve skupině po šesti žácích hlasitě učitelce namítá, že je to nespravedlivé, že jich je jen 6. U: „*Tady je jich 9 a 9, jsou tam děti integrované a vy máte Kubu (NŽ), proto je vás méně. Nespravedlivé je spíše to, že vy tam máte Kubu a oni ne, nemyslíš?*“. Nakonec vyhrává skupina, kde není nadaný žák. Nadaný Kuba se do soutěže navenek spíše nezapojuje.

Popis pedagogické situace: Je hodina matematiky a paní učitelka si pro žáky připravila cvičení, které fungovalo na principu AZ Kvízu. Avšak nesoupeřili proti sobě jednotlivci, ale dvě skupiny. Děti si zvolily 2 kapitány jako zástupce dvou skupin a ti si střídavě nominovali po jednotlivcích žáky třídy do své skupiny. Paní učitelka poznamenala: „*Fila se přiřadí až nakonec, uvidíme, jak skupinky budou vypadat, aby to bylo rovnoměrné*“. Na konci přiřadila nadaného žáka k té skupině, která byla v jejích očích slabší. Paní učitelka po výuce dodala, že žáci jsou na takový postup zvyklí a Filipa tak berou.

Hry na zamrzlíka aneb Porovnávání neporovnatelného (primárně zvládnou jen nadaní)

Popis pedagogické situace: Učitelka začala hodinu chemie v 7. ročníku reflexí předchozí hodiny. Poté přešla k příkladům, a to počítání molekulární hmotnosti v různých chemických sloučeninách.

U: „*Ted' si dáme příklad, který jsme podobný dělali minule. Takže pojd' M k tabuli. Vem si tabulky a kalkulačku.*“

Nadaný žák si nevzal ani tabulky ani kalkulačku k tabuli, přišel a bez emocí začal psát zadání, které učitelka diktovala, ostatní ji žádali o opakování zadání a ptají, co mají počítat. Nadaný žák se po dopsání rozhlížel po stěnách, kde byly tabule s chemickými prvky. Zapsal celou vypočítanou úlohu na tabuli. Počítal s dvouciferními čísly, čísla s desetinou čárkou, bez kalkulačky.

U: „*Půjčte M kalkulačku někdo.*“

Ostatní reagovali nepřízní, a slovy: „*On ji nepotřebuje.*“

U: „*M (jméno NŽ) výborně, děkuju ti, sedni si na místo. Ted' si dáme další stejný příklad. Ale kdo ho vypočítá nejdříve, ozvěte se, přijďte za mnou a já vás za to ocením.*“ Ž: „*Tak to si nebudu ani psát, tohle nemá cenu, protože M to bude mít zase první.*“

U: „*Ale nechte ho.*“

Popis pedagogické situace: V úvodu hodiny matematiky žáci hrají „zmrzlíka“, pan učitel zadává příklady, žáci se musejí přihlásit, než řeknou výsledek. U: „*Kdo bude první, tak dostane hvězdičku na nástěnku a ten, kdo zůstane poslední, dostane sněhovou vločku*“. Matěj (NŽ) se hlásí jako první již hned při prvním příkladu. Spolužáci vykřikují: „*to není fér, nemůžeme být nikdy první, protože je tu Matěj a ten je vždycky první, to nemá vůbec cenu!*“ Pan učitel se vyjádří k nesouhlasu ostatních: „*Tak stačilo by, kdybyste se více učili násobilku a uměli ji dostatečně rychle, na tom totiž není nic převratného ji umět dobře, člověk opravdu nemusí být ani nadaný, tak to nesvádějte na Matěje!*“

Popis pedagogické situace: Žákům začíná matematika. Na „rozehrávání“ dostávají matematické příklady. Žáci dostanou za úkol si stoupnout do dvou řad, skupiny jsou tvořeny tak, že učitelka vytvoří uprostřed třídy pomyslnou čáru, žáci sedící vpravo a vlevo tvoří 2 skupinu. Učitelka promítá na plátno početní příklady, dílčí úkol řeší vždy 2 žáci na začátku řady. Jeden z nich je pak vítěz a odchází si sednout do lavice. V jedné skupině bylo více bystřejších žáků, je tedy již celá na svých místech ve třídě. Druhá skupina je vlivem pomalejšího žáka téměř v původní sestavě a jako celek prohrává soutěž. Ž: „*Paní učitelko, to nemá cenu, když je v řadě M.... Oni měli v řadě samé nadané...*“ Učitelka dětem následně vysvětluje, že stejný počet nadaných dětí byl v obou skupinách, že obě skupiny měly shodné podmínky.

Popis pedagogické situace: v českém jazyce děti dostávají vyplnit pravopisné cvičení na fólii na doplňování i/y u vybraných vyjmenovaných slov. Děti mají za úkol pracovat samostatně, kdo bude hotov, má přijít za učitelkou, která úkol zkontroluje. Za správné vyřešení úkolu děti dostávají korálek do vlastního odměrného válce. Při dosažení daného limitu v obsahu kuliček dostává podle slov učitelky dítě „malou jedničku“ do žákovské knížky. Úkol odevzdávají první některé z nadaných dětí. Mají vše správně a zaslужují si „korálek“. Poté čekají v lavici, až úkol dokončí i ostatní. Následně ke zbylým dětem posílá nadané žáky, aby jim pomohli s vyplňováním.

Odměrné válce jsou umístěny vedle tabule. Některé z odměrných válců jsou plné, jiné zcela prázdné, na dalších je značka s informací, že byly již jednou naplněny.

Popis pedagogické situace: V první třídě je hodina matematiky. Výuka začíná „sedací hrou“ U: „*Na začátek si dáme rozehřátí sedací hru*“. Učitelka dělí třídu do 3 řad podle zasedacího pořádku. Nejdříve pracuje s jednotlivými řadami, ve kterých dává žákům početní úkoly. Ti, kteří vědí, si sednou. Následuje varianta hry, kdy soutěží jednotlivé řady. Vyhrává ta řada, jejichž členové nejdříve sedí. Hra pokračuje do konce, i když stojí ve třídě poslední žákyně, která neví odpověď již na 2. početní příklad. Na potřetí dostává jednoduchý výpočet (1+1) a sedá si i ona. Po výuce následuje stručný rozhovor s učitelkou, která je tázána na efektivnost hry. Tvrdí, že tímto dětem vždy rozproudivší myšlení. Nejvhodnější je podle jejích slov zařadit metodu ráno, anebo, když jsou žáci unavení.

Popis pedagogické situace: Matematika, 6. třída, 28 dětí, 2DN. Úvodní aktivita celkem 15 minut. Tzv. SPZky = učitelka zadává 4místná čísla SPZ aut, výsledek operací s čísly musí dát hodnotu 10. Zadá 2 čísla. K tabuli chodí bez vyvolání jen 2 nadané děti, jiné děti se nezapojují, či je pro ně příklad náročný. Nadaní vymyslí 3 a 2 příklady pro každou SPZ. Aktivitu ukončuje učitelka s tím, že „já jsem toho tady taky více nevymyslela“.

Dále navazuje metoda Abaku řada. Učitelka píše řadu čísel na tabuli, „kdo uvidí řešení, letí k tabuli“. Opět se zapojují pouze výše zmíněné nadané děti, i když metoda nabízí rozsáhlé možnosti diferencovat. U:“ tady jde vidět, že ti, co chodí na kroužek (intervence nadaných), jak jsou šikovní, jak to tam hrajem, jak se v tom zlepšujete“. „A teď otázka pro **děti z kroužku** (intervence nadaných). Najděte v Abaku Kombo. Nadané děti řeší, ostatní opravdu nevědí, o čem je řeč.

Následuje frontální opakování na písemnou práci z matematiky. „Tak kdo si to chce zkusit ten příklad na tabuli? Nikdo? Co třeba Gabča nebo Milan? (jména nadaných dětí). Tak pojd', Gabčo... Tak, Gabča nám tady provedla nějaké rychlé počty. Ale my ostatní to musíme řešit po krocích, že ano? Gabča si jde sednout a učitelka sama u tabule vysvětluje Gabčiny počty.

(Před výukou učitelka popisuje svoji třídu. K nadaným dodává, že je má na intervenci v matematice. Po výuce dotaz zda, nadané děti nemusí dělat postupy řešení. Učitelka vysvětluje, že ne, že to mají povinné jen ostatní děti.)

3

Dvoji zadání aneb Neúčelná a neetická diferenciacie kurikula I.

Popis pedagogické situace: Učitel v matematice rozdává zadání písemné práce: „*Jiří (NŽ) si sedne támhle sám, ať ostatní nenapadá od tebe opisovat jako obvykle, do zadání jsem Ti vložila zadání a příklady speciálně pro tebe.*“

Popis pedagogické situace: Tématem hodiny českého jazyka je přísloví. Učitelka dělí třídu na 4 skupiny. Jedna skupina je tvořena jen dětmi nadanými a dalším velmi bystrým chlapcem. Záměr dělit skupiny na studijní a nestudijní není žákům přímo sdělen.

Žáci dostali za úkol od paní učitelky nakreslit lidský obličej, se všemi náležitostmi jako jsou uši, oči, ústa, zuby, vlasy, krk, nos. Následně společně s paní učitelkou vymýšlejí přísloví, či jiná spojení, která se pojí s určitou částí těla, nebo smyslem člověka. Následně zástupci každé skupiny chodili psát přísloví na tabuli.

Popis pedagogické situace: Cílem hodiny českého jazyka v 1. třídě je procvičit samohlásky a,e,i,o,u,y a zopakovat slabikování vybraných slov. Učitelka začíná výuku rozčleněním dětí do skupin. Nadané děti již umějí číst a psát.

U: *Ted' si všechny děti kromě....* (vyjmenovává nadané děti) *vezmou písmenkář a posadí se dozadu na koberec.*“ Dále se obrací ke skupině zbylých dětí (NŽ), které zůstaly sedět v lavicích na svých místech. Dostávají za úkol samostatnou práci nad pracovním listem. Úkolem je spojit podstatná jména s jejich vlastnostmi (např. ryba: plave, létá nebo zpívá).

Ostatní děti pracují na koberci, zpřesňují samohlásky, vyteskávají počty slabik v jednotlivých slovech, vydupávají. Většina nadaných dětí nepracuje a neustále se ohlíží na své spolužáky, které činnost očividně velmi baví.. Učitelka nadané žáky okřikuje: U: „*Už jsi hotov? Ne? Tak co sedíš a koukáš*“

Nadaný chlapec si neví rady s úkolem, protože zjistil, že některé úkoly mají více řešení. Učitelka je zaměstnána ostatními a neslyší. Jiná nadaná dívka hlásí, že je se vším hotová a vyžaduje další úkol. Dostává za úkol něco si nakreslit.

Práce ve skupině na koberci je ukončena a všichni jdou na své místo. Přichází na řadu prezentace individuální práce nadaných dětí, a to před tabulí. Děti hbitě vymýšlí odpovědi na místě (nepracovali). Ostatní děti netuší, jaký je kontext prezentace NŽ. Nadané děti se mezi sebou při prezentaci okřikují, neboť úkol má i jiné řešení. N: „*Ryba přece může i létat, z vody, ty trdlo*“. Učitelka děti okřikuje, aby si nenadávali.

Popis pedagogické situace: V hodině angličtiny (8.tř) jsou žáci v učebně vybavené sluchátky. Na začátek hodiny mají za úkol nahlas číst text o reáliích Prahy, učitel následně každého zvlášť poslouchá a dává mu zpětnou vazbu. Učitelka jde k nadanému žákovi, který již automaticky čeká na jiné pokyny. Ten má za úkol vytvořit text o reáliích Prahy. Žákovi dává k dispozici vlastní počítač a slovník. Ostatní děti na odlišné úkoly navenek nijak nereagují. Nadaný žák pracuje svědomitě celou hodinu. Ostatní žáky přestává čtení po určité době bavit a polevují v práci.

Popis pedagogické situace: V hodině českého jazyka (8.tř.) žáci opakují učivo o přívlastku těsném a volném. Žáci dostávají samostatnou práci, doplňují čárky do vět. Učitelka mezitím oslovuje žáka (NŽ) „*Pojď za mnou, tady máš nějaký úkol, ať tě nenapadá nudit se tady. Na konci hodiny oznámkuji.*“ U učitelského stolu žákovi podrobněji vysvětluje, co má s textem dělat. Žák odchází na své místo a začíná pracovat. Stručné obsahy literárních děl spojuje s příslušným literárním směrem (klasicismus, dekadence, aj.)

Po skončení práce ve skupinkách, přešli k dalšímu zopakování látky, přívlastek volný a těsný. ND dostává úkol jen pro sebe, nepotřebuje další opakování a pracuje na samostatném úkolu, který je zřejmě jen pro něho, dostává od učitelky několik obsahů děl, ke kterým má přiřadit z jakého literárního směru pochází. Učitelka ještě ke konci hodiny zvládne zhodnotit práci ND, hodnotí ji okamžitě známkou, na rozdíl od většiny žáků, kteří pracují v tuto chvíli jen pro zopakování nikoliv pro známku.

Učitelka na ND: „Pojď za mnou, tady máš nějaký úkol, ať tě nenapadá nudit se tady. Na konci hodiny oznámkuji.“

Popis pedagogické situace: Jedná se o hodinu českého jazyka ve 3. třídě. Žáci procvičují pravopis pomocí párové výuky. Učitelka vedle sebe usazuje 2 děti, o kterých později víme, že jsou jako jediné ve třídě diagnostikovány jako nadané. Jiné děti nepřesazuje. Učitelka schová do rohů třídy věty. Jedno z dětí má za úkol vyhledat větu, zapamatovat si ji a přijít ji nadiktovat spolužákovi v páru. Poté se role obměňují. Učitelka jen upozorňuje na děti (4 ve třídě), které mohou udělat méně vět.

Popis pedagogické situace: Nacházíme se v hodině českého jazyka ve 3. třídě. Učitelka dětem rozdává tabulku s výroky o zvířatech. Děti mají v prvním sloupci zapsat, zda výrok je či není pravda. Dále rozdává text, kde si mohou zkontrolovat, zda tomu tak opravdu bylo a doplnit do druhého sloupce, zda je či není pravda. Poslední úkol je podtrhnout v textu věty se správnými odpověďmi. Učitelka dětem pečlivě vysvětluje toto zadání. Dále specifikuje skupinu dětí, které mají dělat celý úkol: U: Celá třída dělá první 2 sloupce. Celé tabulce se bude věnovat tady Albert s Lízou (pozn. Diagnostikované nadané děti ve třídě), dále se jí může věnovat tady (vyjmenovává dalších 6 dětí ze třídy). Jedno z vyjmenovaných dětí se hlasitě raduje, že bylo vybráno.

Popis pedagogické situace: Jedná se o náslech v matematice (prima víceletého gymnázia), kde se nachází jeden NŽ. Chlapec sedí sám v první lavici. Vyučování začne kontrolou domácích úkolů, který byl zadán pro všechny, i pro nadaného chlapce. Kontrola probíhá společně u tabule, kde paní učitelka vyvolává postupně tři žáky, každý z nich počítá samostatně daný příklad. Nadaný žák bez vyzvání upozornil spolužačku u tabule, na její chybu. Paní učitelka nadaného okřikla s tím, ať nechá i ostatní na tu chybu přijít a radši si počítá další příklady v učebnici (jde k němu a ukazuje mu příklady).

Hodina je založená na opakování. Učitelka pracuje s dětmi společně, po každém příkladu, jehož vyřešení trvá třídě poměrně krátce, následuje společná kontrola. Nadaný žák má řešit úkoly celý zbytek hodiny sám, nejeví však o práci zájem, dívá se z okna a po třídě. Na konci hodiny je práce NŽ zkontrolována jen letmo. Paní učitelka na konci hodiny před NŽ polohlasně sděluje, že dnes nejspíš neměl svůj den. Po krátkém rozhovoru s učitelkou zjišťujeme, že nadaný žák měl stejné úkoly jako ostatní, bylo jich ale víc a měl na ně svůj čas. Při opakování učiva údajně takto pracují, ale žák obvykle podle slov učitelky pracuje, jak má.

Popis pedagogické situace: Před výukou matematiky ve třetí třídě učitelka o nadaných tvrdí, že má 3 diagnostikované nadané děti. Věnuje se jim navíc hodinu týdně v matematické intervenci. Upozorňuje, že tento týden jim intervence odpadá, že to musí stihnout ve výuce. Ukazuje několik šanonů s vytvořenými úkoly pro nadané žáky a dodává, že to často používá i v běžné výuce. Říká, že s nadanými třetířádky dělá v matematice to, co normálně se šestáky.

Téma hodiny: Nakupujeme v lahůdkách. Žáci pracují s učebnicí, cílem je opakování matematických operací (+-x:). Žáci odhadují ceny zboží a plánují nákupy. Úkol nabízí velkou škálu diferenciací. Nadaným žákům rozdává pracovní listy z Hejného matematiky na téma Prostředí hadi. Nadané děti značí jako děti z kroužku. Předem je upozorňuje, že si řešení udělají až v příštím týdnu na intervenci.

Doplňující úkoly aneb Neúčelná a neetická diferenciacie kurikula II.

Popis pedagogické situace: Žáci ve 3. třídě píšou písemnou práci z matematiky. Žáci mají limit 30 minut. Učitelka zadává instrukce před celou třídou: „*Když to bude mít K (nž) hotové, tak zvedne ruku a já mu dám další příklady z učebnice*“

Po výuce učitelka ochotně vysvětluje, jak pracuje s nadanými žáky: „*Tak v tom teda nemám vůbec žádný problém. Měli jsme tady projekt a mohli jsme si nakoupit pomůcky.*“ Ukazuje na sérii zakoupených pracovních listů a dalších cvičebnic. „*Taky mám tolik úkolů, že se na nich může rozvíjet od rána do večera.*“

Popis pedagogické situace: V hodině fyziky (6. tř.) děti opakují téma o fyzikální veličině objemu. Učitel má v úvodu hodiny výklad, dále zadává úkoly k procvičení. Za tímto účelem zadává všem žákům nakopírované pracovní listy. Po krátké době si všimám, že vybraní žáci (jen nž) mají úkol slněn a bez ptání učitele si automaticky berou ze svých tašek knihu (v jednom případě je to jakýsi dívčí román, v druhém Encyklopedie dinosaurů). Úkol mají splněni i další 4 žáci, ale ti čekají na zvonění, na ničem jiném nepracují. Ostatní, kteří úkol nestihli, jej dostávají za domácí úkol.

Popis pedagogické situace: Žáci v matematice (5. tř.) opakují zlomky. Učitel pohledem kontroluje úkol z minulé hodiny, prochází po třídě otevřené sešity. Poté píše na tabuli čísla a strany úkolů k procvičení z pracovního sešitu. Jedná se o úkoly 25 – 34. Učitelka se obrací k jednomu žákovi (nž), a oznamuje mu, že pro něj to platí od č. 25 po č. 37. Na tabuli píše do závorčky (- 37). Úkoly 34 - 37 jsou o stejné operaci jako úkoly předešlé

Popis pedagogické situace: Hodina českého jazyka, 4. Třída, Učitelka zadává úkol z pracovního sešitu: „*Uděláte celou stránku 16. Matěj chce další úkol? Ano, bude! A byla bych ráda, pokud to uděláš až na stránku 18.*“

Popis pedagogické situace: Jsme v hodině českého jazyka ve 3. třídě. Děti dostávají text o ptáčích, ve kterém mají vyhledat odpovědi na otázky na tabuli. Cílem je porozumění textu. Nadaná dívka má vše rychle hotovo. U: Zuzi, speciální úkol pro tebe, vezmi si pastelky a vybarvi ptáčky. Učitelka poté čeká, až většina dětí dokončí úkol, tyto děti nekreslí. Následuje společná kontrola, neustále se hlásí Zuzka, učitelka preferuje její vyvolávání.

Doplňující úkoly aneb Autonomie nadaného žáka, která se zvrtila

Popis pedagogické situace: V hodině českého jazyka (3.tř.) je chlapec navyknutý, že když má úkol dříve hotov, jde buď psát vlastní příběh, číst si knihu či procvičovat mluvnici v počítačovém programu. Pokud probíhá kontrola úkolu, žák se má automaticky připojit ke třídě. Konkrétně: Nadaný chlapec je dříve hotov s úkolem, odchází bez vyzvání učitelky pracovat na počítači. Záhy však zjišťuje, že je kontrola doplňovacího cvičení a se zpožděním se připojuje ke třídě. Ostatní žáci k počítači nepřicházejí.

Popis pedagogické situace: Nadaný chlapec v hodině přírodovědy (4.tř) je velmi rušivým elementem. V průběhu výkladu učitelky jí neustále skáče do řeči, s tím, že chce doplnit nějakou informaci. Nedokáže usedět na židli, neustále na ní poskakuje. Bez instrukce učitele často odbíhá k počítači dohledat informaci, většina z těchto aktivit je neúčelná a chlapec tohoto využívá, aby se mohl proběhnout po koberci. Počítač často uvede pouze do aktivního režimu a utíká zpět na své místo. Chlapec se však zcela náhle zklidňuje při samostatné práci, kterou učitelka žákům zadává a začíná pracovat. Pokud se však učitelka vzdálí z těsné blízkosti chlapce, začíná opět jeho práce povolovat a poskakuje na židli.

Popis pedagogické situace: V hodině českého jazyka (3.tř.) se kontroluje samostatná práce. Učitelka dá dětem pokyn, že nyní si děti budou kontrolovat úkol ve skupině. Nadaný žák odchází ke dvěma dívkám (ve třídě považovány učitelkou za velmi bystré) a kontrolu úkolu bere zcela na svá bedra. Řídí diskusi, i když ve čtení měly děti ve skupině střídat. Následuje shrnutí úkolu učitelkou. Nadaný chlapec se ale stále věnuje odůvodňování i/y, nahlas mluví a ruší učitelku. Učitelka se snaží nadaného chlapce zapojit do odůvodňování, aby už nerušil. Tak a teď je to těžké, Simčo, odůvodni mi „vyviklaný zub“.

Diferencované hodnocení žáka

Popis pedagogické situace: Žáci mají literaturu (8.tř.). První polovina hodiny je věnována zkoušení. Jeden žák je vylosován dle data a jde před třídu. Učitel mu pokládá otázky a ostatní sledují, na co se jej ptá, neboť učitel motivuje k pozornosti plánovanou písemnou prací, se stejnými otázkami jako při zkoušení. Navíc, pokud zkoušený nezná odpověď, učitel vyvolává žáka ze třídy, který za správnou odpověď získává plus. Pokud žáci nasbírají dvě plus, dostanou plnohodnotnou známku do žákovské knížky.

Nadaný žák je v průběhu zkoušení vyzván, aby vypracoval zadané úkoly v pracovním listu na známky. Ostatní žáci po zkoušení společně s učitelem opakují, přičemž nadaný žák dokončuje pracovní list. Nikomu dalšímu není umožněno, aby pracoval také s pracovním listem, nebo byl přezkoušen písemně.

Po ukončení výuky učitelka sama tuto situaci otevírá a vysvětluje, že nadaného žáka nikdy nezkouší před třídou. Jednou prý žáka zkoušela před třídou, věděl odpovědi na úplně všechny otázky, a ostatní na to reagovali velmi nelibě a nadávali mu do šprtů.

Nepravá skupinová práce aneb brzy se Vám spolužáci zprotivím

Popis pedagogické situace: V první třídě probíhá matematika. Děti pracují ve skupinách po 3 -4. Každé z nich dostává nakopírované početní příklady na sčítání. Děti nejdříve nespolupracují. Učitelka upozorňuje: „Mluvte spolu u toho, říkejte si to nahlas, děláte to přece společně“. Dále dodává, že ve

skupině musí mít splněno všichni, aby byl úkol skupině „uznán“. Pozoruji, že jeden z nadaných chlapců neovládá své vášně a nevhodně komentuje práci spolužáků ve skupině: To máš prázdný, jsi slepá? Pohni si přece, tobě to trvá.; Vy jste oba tak hloupí, to snad není možný.; Máš to blbě, ty to nevidíš? Spolužáci se brání a vykřikují. Učitelka je upozorňuje, aby pracovali v klidu.
